

ОТБАСЫ ДИСКУРСЫНЫҢ ПРАГМАТИКАЛЫҚ АСПЕКТІСІ

*Койлыбаева Р.К.¹, Жүніс М.Ә.², Умбетбекова К.М.³

¹филология магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан,

²ф.ғ.к., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан,

³лектор, оқытушы, Алматы технологиялық университеті, Алматы,
Қазақстан,

*¹e-mail: 007_raushan@mail.ru,

²e-mail: zhmaira_71@mail.ru,

³e-mail: Umbetbekova57@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада жалпы дискурс және прагматика мәселелері түрлі ғалымдардың жұмыстарын зерттеу арқылы қарастырылған. Отбасы дискурсына анықтама беріліп, өзіне тән ерекшеліктер сипатталған. Сонымен қатар, отбасы дискурсының прагматикалық әлеуетін көрсететін локутивті, иллюкутивті және перлокутивті сынды сөйлеу актілерінің түрлері қарастырылып, олардың қолданылу аясын сипаттайтын отбасы дискурсынан үзінділер мысал ретінде берілген. Мақала мақсаты – отбасы дискурсының прагматикасын сипаттайтын белгілерді анықтау. Осы мақсатқа жету үшін қойылған міндеттер: «отбасы дискурсы» ұғымына анықтама беру; Сөйлеу актілерінің түрлерін, отбасы дискурсы кезіндегі қызметін анықтау; Зерттеу жұмысының ғылыми маңыздылығы дискурс теориясы, әлеуметтік лингвистика, когнитивті лингвистикаға қатысты еңбектерге теориялық толықтыру болып табылады. Практикалық маңыздылығы: зерттеу нәтижелерін «Дискурс теориясы», «Әлеуметтік лингвистика», «Когнитивті лингвистика» сынды арнайы курстар дәрістерін құрастыруға, оқу-әдістемелік кешендер дайындауда, курстық және дипломдық жұмыстарды жазу барысында қолдануға болады.

Зерттеудің әдіснамасын дискурстың прагматикасын анықтауға арналған дискурс теориясы аясында жазылған ғылыми еңбектерге аналитикалық шолулар құрайды. Зерттеу жұмысының негізгі нәтижесі: отбасы дискурсы прагматикасының белгілі бір коммуникативті жағдаяттарда және сөйлеу актілерінің көмегімен жүзеге асатыны анықталды. Зерттеу жұмысының құндылығы: Бүгінгі жаһандану заманында қоғамдағы отбасының әлеуметтік рөлі жоғарылауда. Отбасында ұлттық болмыстың сақталуы үшін, отбасы мүшелерінің арасындағы коммуникативтік жағдаяттың, яғни отбасы дискурсының орнауы өте маңызды. Адам коммуникацияға түсу арқылы ғана, өзінің қалауын, тілегін, ниетін жеткізе алады. Күнделікті қарым – қатынасты реттеу арқылы, яғни отбасылық мәселелерді талқылап, ақылдасқанда ғана отбасының беріктігі артады. Жұмысымызда, отбасы дискурсы күнделікті жағдаяттарға, жеке оқиғаларға және қызығушылықтарға байланысты туындайтын дискурс түрі ретінде қарастырылып, коммуникативті және прагматикалық параметрлермен сипатталады.

Тірек сөздер: дискурс, отбасы дискурсы, прагмалингвистика, сөйлеу актілері, локутивті акт, иллюкутивті акт, перлокутивті акт, эксплицитті интенция, имплицитті интенция.

Негізгі ережелер

Заманауи тіл білімінің зерттеулерінде адами фактор басты мәселе ретінде зерттелуде. Адам санасының танымдық деңгейіндегі ерекшеліктер, ұлттық құндылықтардың, болмыстың, тұрмыс – тіршілік

туралы адам санасындағы қалыптасқан танымдық білімді, яғни антрапоөзектік бағытта зерттеу жүргізудің өзектілігі артуда. Тілдік бірліктердің когнитивтік және прагматикалық сипатын ашуға негізделген зерттеулер антрапоөзектік парадигма шеңберінде жүзеге асады. Прагмалингвистиканың көмегімен коммуниканттың ниетін және оның тілді қолдану тәсілін анықтауға болады.

Кіріспе

Прагмалингвистикалық теория тілді жеке адамдардың қарым – қатынасқа түсу әрекеті ретінде қарастырады. Бұл әрекеттестік белгілі бір коммуникативті ортада ғана жүзеге асады. Осыған орай дискурс та прагмалингвистиканың маңызды нысаны бола алады. Заманауи прагмалингвистикалық зерттеулерде дискурс ұғымы терминдік мағынада жұмсалып жүргені анық. Тіл білімінің соңғы зерттеулерінде дискурс терминіне түрлі анықтамалар беріліп, талдаулар жасалынуда. Алайда, дискурс терминіне нақты анықтама бар деп айта алмаймыз, себебі лингвист ғалымдардың тарапынан осы ұғымға түрлі анықтама берілуде. Прагмалингвистика – зерттеу объектісі тілдік бірліктердің өзара қарым-қатынасы және олардың белгілі бір коммуникативті кеңістікте қолданылу жағдайлары болып табылатын прагматиканың бір саласы, оны сипаттау үшін сөйлеуші мен тыңдаушының сөйлеу әрекетінің нақты орны мен уақытына сілтеме жасалыну керек және олардың түпкі мақсаттары мен үміттері маңызды.

Материалдар мен әдістер сипаттамасы

Отбасы дискурсының прагматикасын анықтау мақсатында тілдік материал ретінде Б.Момышұлының «Ұшқан ұя» романынан, Ж. Аймауытовтың «Алты томдық шығармалар жинағы» және С. Мәметтің «Ар алдында» еңбегінен мысалдар алынды.

Зерттеу әдістері. Мақала жазу барысында кешенді зерттеу, көркем мәтінді дискурстық тұрғыдан талдау, контекстік талдау және сипаттамалық әдістер қолданылды.

Талқылау

Қазіргі уақытта функционалдық-коммуникативтік тәсіл бойынша дискурс ұғымы адамның күнделікті өмірлік тәжірибесінің маңызды нысаны ретінде қарастырылады және оны әлем туралы білім, пікір, қабілеттер, адресаттың көздеген мақсаты сияқты экстралингвистикалық факторларды қамтитын мәтінді түсінуге арналған күрделі коммуникативтік құбылыс ретінде айқындайды.

М. Рашидованың пікірінше, дискурс коммуникативтік құбылыс ретінде сөйлеу мен мәтін арасында аралық байланыс орнатады. Бір жағынан, вербалды қарым-қатынас ретінде, сөйлеу қызметін атқаратын болса, ал екінші жағынан қарым-қатынас кезінде жазылған нақты мәтін қызметін атқарады [1]. Қ.К.Кенжеқанова, мәтін мен дискурсты

прагматикалық тұрғыдан зерттей отырып, дискурс – ашық коммуникативтік жүйе екенін айтады. Себебі, дискурста пресуппозиция, интенция, коммуникацияға түсушілердің өзіндік стратегиясы мен тактикалары т.б. айтылым ерекшеліктері прагматикалық мақсатқа сай құрылып, вербалды және бейвербалды сигналдарды дiттеген мақсатқа жетуде қолданатынын айтады. Сондықтан да, дискурс – күрделі, коммуникативтік – прагматикалық тілдік акт бола алады. Ал, мәтін – жабық коммуникативтік жүйе, сондықтан мәтіннің мүмкіндігі шектеулі болады. Алайда, бұл мәтіннің прагматикасы болмайды дегенді білдірмейді. Мәтінде автор бейнесі сан алуан стилистикалық амалдармен жан – жақты беріледі, соған қарамастан оқырманға әсер ету амалдары әлсіз болатынын айтады. [2, 41 б]. Біздің ойымызша, *дискурс* – дегеніміз адресанттың (ақпаратты беруші жақ) адресатқа (ақпаратты алушы жақ) мақсатты түрде бағыттаған ойының адресат санасында интерпретациялануы (талдануы, түсінуі) нәтижесінде туындаған сөйлеу актісі. Дискурс коммуниканттар арасындағы, яғни адресант пен адресат арасындағы мазмұнды, мағыналы қарым-қатынас түрі.

Бұл жерде мазмұнды, мағыналы қарым-қатынас дегеніміздің өзі дискурстың күнделікті тілдік жағдаяттан ауқымының кеңдігімен ерекшеленетінін көрсетеді [3]. Ал, *отбасы дискурсы* – дегеніміз коммуниканттардың ойы мен ниетіне және белгілі бір жағдаятқа байланысты туындайтын, отбасы мүшелерінің қарым-қатынасқа түсу формасы.

А.Н. Приходько дискурс түрлерін коммуникацияның негізгі конститутивтік факторларының үштігі негізінде топтаған: орта, қарым-қатынас режимі және қарым-қатынас стилі.

1. Қарым-қатынас режиміне сәйкес дискурстың төмендегідей түрлері кездеседі: Институционалдық, жеке, авторитарлық, теңдік, қақтығыстық, кооперативтік, демократиялық және тоталитарлық, ресми және бейресми, еркек пен әйел арасындағы.

2. Қарым-қатынас ортасына қарай дискурстың келесідей түрлері бар: Тұрмыстық (отбасы дискурсы, балалар дискурсы, жастар дискурсы және т.б.); әлеуметтік-мәдени (саяси дискурс, корпоративтік дискурс, қылмыстық дискурс және т.б.); кәсіби (педагогикалық дискурс, спорттық дискурс, экономикалық дискурс, заңгерлік дискурс, медициналық дискурс, кедендік дискурс және т.б.); мәдени-тарихи (классицизм дискурсы, романтизм дискурсы, модернизм дискурсы және т.б.); басқалары (форумдық дискурс, жарнама дискурсы, діни дискурс, ертегі дискурсы және т.б.).

3. Қарым-қатынас стиліне қарай дискурс түрлері: ресми іскерлік дискурс, ауызекі дискурсы, ғылыми дискурс, көркемдік дискурс, бұқаралық ақпарат құралдарының дискурсы» [4, 27 б]. Осылайша, отбасы дискурсын қарым-қатынас режиміне сәйкес дискурстың институционалдық түріне жатқызатын болсақ, қарым-қатынас ортасына қарай дискурстың тұрмыстық түріне жатқызамыз, себебі отбасы

дискурсы белгілі бір отбасылық коммуникацияның төңірегінде өрбиді. Қарым-қатынас стиліне қарай отбасы дискурсына көбіне ауызекілік қасиет тән.

Отбасы дискурсы ұлттық құндылықтар негізінде жүзеге асады. Отбасы дискурсы кезінде сөйлеушінің пікірінің прагматикалық ахуалы басым болуы мүмкін. Отбасылық мәселелерді талқылау барысында жанама пікірлер, астарлап сөйлеу, тұспалдап жеткізу, жұмбақтап айту жиі кездеседі. Қазақ қоғамына мақалдап, мәтелдеп сөйлеу тән. Осы айтылған мақал – мәтелдердің астарында үлкен ой, коммуниканттың көздеген мақсаты жатады. Мәселен: «*Қызым саған айтам, келінім сен тыңда*» – деген мақал қазақ отбасыларында жиі айтылып жатады. Осындай мақал айту арқылы ежелері жәй ғана тұспалдап жеткізу арқылы, келінінің олқы қылықтарын түзетуге түрткі болып отырған. Әрине осы сынды мақалдардың прагматикалық күші басым екенін айтуға болады. Бұл арада, мақал кімге қаратылып айтылып тұр, сөйлеушінің прагматикалық ниетін тыңдаушының түсінуіне байланысты, прагматикалық сипаттағы, адресанттың дiттеген мақсаты орындалған жағдайда ғана дискурқа ұласатынын айта аламыз.

Ж. Моешлер, дискурс прагматикасына когнитивтік негізде талдау жасай отырып, танымды қалыптастыру екі деңгейден тұратынын айтады. Бастапқы деңгей *пікір* болса, неғұрлым ауқымды деңгейіне *дискурсты* жатқызады. Пікір мен дискурс ақпараттылық және коммуникативтік ниет арқылы талданады. Яғни, дискурс коммуниканттың ақпараттық және коммуникативтік ниетіне негізделетінін жазады [5].

Қ.Ө. Есенованың зерттеулерінде, дискурстың прагматикалық әлеуеті коммуникативтік ситуацияға, дискурсқа қатысушыларға, экстралингвистикалық, этномәдени факторларға және коммуниканттардың мақсат – ниеттеріне негізделетінін айтады. Қандай да бір ақпаратты алғанда адресат адресанттың сол ақпаратты әзірлегендегі мақсатын, ниетін түсінуге тырысатынын айтады [6,16 б]. Дискурс орнау үшін екінші адам бөгде адамның ойын түсінуге тырысады. Адресант сол ақпараттың адресатқа жеткілікті деңгейде түсінікті болуы үшін тілдік бірліктерді және экстралингвистикалық факторларды тиісті деңгейде қолданғаны жөн.

Дискурстық талдау мен прагматиканың екеуінің де контекст пен мәтін және олардың қызметін зерттейтін жақтары ұқсас болғандықтан екеуінің ортақ тұстары басым болады. Екі өрісте коммуникация барысындағы сөздер мен сұхбаттасушылардың сөздерді қолданудан бұрын мағынаны қалай жеткізгені аясында шоғырланады.

Ф. Хамидтің айтуынша, прагматика – тілдің контекстік – вариациялық аспектілерін зерттейтін зерттеу саласы болса, ал дискурс прагматикадан мәтіндердің құрылымымен ерекшелетінін айтады [7]. И. М. Магидованың анықтамасы бойынша, прагматика адамдар семантикалық және синтаксистік бірліктерді күнделікті шынайы жағдайларда пайдалана бастағандағы өзгерістерді зерттейді [8]. Сөйлесу

контекстінің үш түрлі түрі бар: 1. Жағдаяттық – баяндамашылардың өздерінің айналасында болып жатқан мәселелер туралы білімі, 2. Фондық білім – сұхбаттасушылардың бір-бірі туралы білімдері (тұлғааралық білім) және әлем туралы не білетіні (мәдени білім) және 3. Мәтіндік – айтылған әңгіме жайында не білетіндігі. Сондықтан әңгімеге қатысушылар жасаған прагматикалық тандау жағдай мен уақыттың ахуалдық көрсеткіштерін және билік, мәртебе, жыныс және жас сияқты тұлғааралық және мәдени көрсеткіштерді бір мезгілде кодтай алады [9].

Нәтиже

Прагматика дегеніміз әсер ете алу болса, ал дискурстық прагматика жағдаятқа байланысты сөйлеу актілерінің көмегімен адресанттың адресатқа әсер етуі, яғни коммуниканттың өзіндік интенциясын басшылыққа ала отырып діттеген мақсатына жетуі. Отбасылық дискурстың басты ерекшелігі оның бейресми қарым-қатынас шеңберінде жүруі. Сондай – ақ, ол жағдаяттық шарттылық, алдын ала дайындықсыз сөйлеу, тақырыптың түрленіп отыруы, көп жанрлық сияқты сипаттамаларға ие.

Осылайша, отбасы дискурсының прагматикасы – дегеніміз отбасы мүшелерінің эксплицитті және имплицитті интенциясынан туындайтын, тыңдаушының іс-әрекетін, сана-сезімін коммуниканттың мақсатына қарай басқаруға көмектесетін ерекше күштің белгісі. Бұл жердегі эксплицитті интенция – дегеніміз коммуникацияға түрткі болып отырған отбасы мүшесінің өз ойын, қалауын ашық айта отырып өзінің прагматикалық мақсатына жетуі болса, ал имплицитті интенция – дегеніміз коммуниканттың түпкі мақсатын астыртын, яғни жасырын ұстауы, алайда тыңдаушыға жанамай әсер ету арқылы діттеген мақсатын іске асыруы. Отбасы дискурсының сәтті шығуы адресанттың түпкі ойын адресаттың түсінуіне, соған қарай берген жауабына байланысты болады. Адресант өз кезегінде адресатқа әсер ету үшін түрлі тілдік бірліктерді немесе тілден тыс амалдарды жасайды. Дискурстың сәтті шығуы үшін прагматикалық әлеуеті басым болуы керек.

Н. Андреастың пікірінше, дискурстық талдау көбінесе мәтінге тәуелді болып, коммуникативтік талдауға жауапты болатын болса, ал прагматика мәтіннің түзілу процесіне неғұрлым жауапты болып, сөйлеу актілерінің теориясымен түсіндіріледі. Әрине, бұл екі саланың арасында өте көп сәйкестік бар. Мысалы: *Сәлемдесу* және *қоштасу* сияқты сөйлеу әрекеттері дискурстық маркерлерленген бола алатынын немесе интерактивті (прагматикалық) функцияларға да ие бола алатынын айтады [10]. Дискурстың мәтіннен басты айырмашылығы да осында, яғни дискурс белгілі бір прагматикалық мақсатқа негізделеді. Мәтін тікелей оқырманға жолданып, еш өзгеріссіз қалатын болса, ал дискурстың прагматикалық әлеуеті басым болғандықтан да сөйлеу әрекеті барысында бастапқы интенцияның негізінде адресаттың жауабын алуы нәтижесінде дискурстық контекст өзгеріске ұшырауы әбден мүмкін. *Сәлемдесу*,

коштасу, хабарландыру айту, тілек айту сияқты сөйлеу әрекеттері дискурс бола алады, әрі белгілі бір прагматикалық сипатқа ие бола алады. Жәй ғана, сәлемдесудің өзінен де адамның түрлі интенциясын көруімізге болады. Үлкенге сәлемдесу арқылы кішіпейілдікті танытуға, бөгде адамға сәлемдесу арқылы ізеттілікті көрсетуге болады. Сол сияқты тілек айтудан да адамның интенциясын көруге болады. Мысалы: – *Бір балам екеу болды. Көктен күткен тілегіме жерден жеттім, қадамдарыңа нұр жаусын*, – деп Жанаттың маңдайынан сүйген [11, 80 б]. Осы бір мысалда, дискурстық сипатқа ие болып отыр. Мұнда атасының келініне айтқан сөздерінен, атасының шынайы қуанышын, яғни баласының отау құрып, келін әкелгендегі ыстық ықыласы берілген. – *Бір балам екеу болды* – дегені баламның бір басы екеу болды, келін келіп тағы бір балалы болдым деген ұғымда айтылған. *Көктен күткен тілегіме жерден жеттім* – дегені, біраз уақыттан бері тілеген тілегім аяқ асты орындалды деген мағынада айтылып тұр. Ал, осы мысалдағы: – *қадамдарыңа нұр жаусын* – дегені, жаңа өмірлерің жақсы болсын деген мағынада қолданылған. Бұл тілекте дискурстық прагматика бейнеленген, яғни, ата тілегі, атасының шынайы қуанышы, келініне деген ықыласы прагматикалық сипатта қолданыс тапқан.

Ойды білдіре отырып, адам адресатқа бағытталған белгілі бір әрекетті жасайды, ол сөйлеушінің мақсатымен (ниетімен) анықталады. Сөйлеушінің мұндай ниеті прагмалингвистикада сөйлеу әрекеті немесе сөйлеу актісі деп аталады. Демек, прагмалингвистиканың негізгі ұғымдарына: коммуникативті жағдаят, адресант (сөйлеуші жақ), адресат (тыңдаушы жақ), адресанттың интенциясы (ниеті), сөйлеу актісі (сөйлеу әрекеті), контекст (мазмұны) сияқты ұғымдарды жатқызамыз.

Е. Семенова, сөйлеу актісінің құрылымы үш деңгейден тұратынын айтады. Олар: Локутивті, иллокутивті және перлокутивті. Локутивті акт – мәлімдеменің айтылуы, иллокутивті – коммуникативті мақсаттың, яғни сөйлеушінің ой-пікірін білдіруі, перлокутивті акт – сөйлеу әрекетіне адресаттың жауабы, яғни бұл мәлімдеменің адресатқа тигізетін әсері [12]. Отбасылық дискурс кезінде осы аталған сөйлеу актілері нақты бір коммуникативтік жағдаят орын алған кезде ғана көрініс табады. Коммуникативтік жағдаяттың негізгі компоненттеріне: коммуникацияға түсетін екі тарап, коммуникативті ниет (сөйлесудегі мақсат), орын, уақыт, нақты жағдайлар жатады. Отбасы дискурсында прагматиканың басты зерттеу нысаны жоғарыда аталған сөйлеу актілері болып табылады.

Дискурстық прагматика басқа адамды көндіруде, уәде беруде, сұрақтарда, құттықтауларда және т.б. сияқты сөйлеу актілерінде көрініс табады. Сонымен қатар, осы сынды әлеуметтік актілерді тілді пайдаланушылар қалай жеткізеді және олар мәтіндерде қалай берілуі дискурстық прагматиканың негізгі қызметі болып табылады. Ол сөйлеу әрекеттері әдетте әңгімелесу барысында дәйектілікпен жүреді және бір сөйлеу актісі екінші сөйлеу актісінің бастауы болып, әңгіменің әрі қарай өрбуіне себепші болады. Мысалы: – *Тұрып ыстық суыңды ішпеуші ме ең?*

– деді [13, 28 б]. Осы берілген мысалда иллокутивті сөйлеу актісі орын алады. Себебі, бұл арада әйелі тал түс болғанша жатқан күйеуіне өзінің прагматикалық интенциясын жеткізіп, – ыстық суынды іш деу арқылы, күн ұзаққа жатасынба, әлдеқашан тұратын уақытың болды дегенді жеткізгісі келгені. Мысалдағы: – *Ыстық су* деген тілдік бірлік тамақ, тағам деген мағынада жұмсалып тұр. Отбасы мүшелерінің ой – өрісі мен тілді білу деңгейлері ұқсас болуы сияқты отбасылық дискурстың да басты ерекшеліктері орын алып тұрғандықтан әйелі мен күйеуі арасында дискурс орнады деуге болады. Себебі, не айтқысы келгенін, сөйлеу интенциясын жолдасы ұғары анық. Мұны біз отбасы мүшелерінің аялық білімінің теңдігімен түсіндіре аламыз.

Дискурс барысында сөйлеу актілерінің үш түрі бірдей орын алуы мүмкін, ал кейбір жағдайларда адресат тарапынан адресанттың интенциясына ешқандай жауап болмауына байланысты перлокутивті акт жүзеге аспайды.

Келесі бір мысалда анасы мен баласы, сіңілісі арасындағы отбасылық дискурс бейнеленген. Мысалы: Біз кіргенде, әжем жастыққа сүйеніп әрең бас көтеріп отыр екен.

– *Ал шырақтарым, менің де аттанар сәтім жеткен сияқты,* – деп барып демін алды.

Сөйтті де болмашы езу тартып, сөзін жалғады.

– *Кәне, маған деген «жасау-жабдықтарыңды» көрсетіңдерші.* Мұны естігенде үлкен апамыз Пияш көзіне жас алып, дауыс шығарып еді, әжем әмірлі үнмен тыйып тастады.

– *Көз жасыңды көрсетпе, былай!*

Әкем қинала отырып, қолы қалтырап әжеме арналған бұйымдарды көрсете бастады [14, 144 б]. Көрсетілген мысалда отбасылық дискурстың прагматикалық әлеуеті басым болып тұр. Мұнда прагматикалық басты көрсеткіштер, яғни сөйлеу актілерінің үш түрі де қолданылған. – *Ал шырақтарым, менің де аттанар сәтім жеткен сияқты,* – деген сөйлемде әжесінің жасаған мәлімдемесінің негізінде локутивті акт жүзеге асқан болса, – *Кәне, маған деген «жасау -жабдықтарыңды» көрсетіңдерші,* – деу арқылы, әжесі дискурсқа түсудегі өзіндік мақсатын, яғни сөйлеу интенциясын көрсетіп отыр. Осылайша, иллокутивті акт та бір уақытта жүзеге асып отыр. Берілген мысалда отбасылық дискурс орнағанын, адресанттың прагматикалық интенциясы нәтижелі болғанын, баласының анасына арнаған дүниесін көрсете бастауынан ақ анық байқауға болады. Бұл арада, анасы мен баласы арасында диалогтық қарым – қатынас болмаса да, дискурс толықтай жүзеге асты. Сондай – ақ, баласының анасының арғы дүниеге аттанар алдында дайындаған дүниелерін көрсетуі арқылы, дискурста перлокутивті акт та орындалды.

Отбасылық дискурс жүзеге асу үшін екі маңызды фактор әсер етеді. Олар: лингвистикалық фактор (тілдік фактор) және экстралингвистикалық фактор (тілден тыс, сыртқы жағдай). Лингвистикалық фактор сөйлем контекстінде дұрыс, яғни ұтымды тілдік

бірліктердің қолданылуы және сұхбаттасушылардың тілді білу деңгейінің теңдігі болса, ал экстралингвистикалық фактор сөйлеушінің ниетін, мақсатын тыңдаушының түсінуі, тыңдап тұрып ақпаратты жіберіп алмауы, яғни бұл тұста адресант пен адресаттың аялық білімінің ұқсас болуы маңыздылыққа ие болып отыр. Аталмыш факторлардың біреуі дұрыс нәтижесін бермеген жағдайда дискурс сәтті шықпайды.

Қорытынды

Қорытындай келе, отбасы дискурсы – отбасы мүшелерінің коммуникация кезіндегі ойы мен ниетіне және белгілі бір жағдаятқа байланысты туындайтын, қарым-қатынасқа түсу формасы. Дискурс коммуникативті – прагматикалық құбылыс болып табылады. Ол нақты бір мәтіннің туынадауына себепші болып қана қоймай, сол мәтіннің коммуникативті жағдаятқа түсуіне жауапты. Отбасы дискурсының прагматикасы сөйлеу актілерінің негізінде жүзеге асады. Прагматика коммуникация барысында сөйлеу актілерінің жүзеге асуына көмектеседі. Ал, сөйлеу актілері өз кезегінде өзіндік прагматикалық мақсаты болуымен және лингвистикалық және экстралингвистикалық жағдаяттарға жауабымен ерекшеленеді. Дискурстық прагматика коммуниканттардың мақсатына, интенциясына негізделетін, қарым – қатынастың өрбуіне байланысты сөйлеу әрекетінің өзгеріске түсуі.

Жалпы алғанда, мақалада берілген теориялық шолу отбасы дискурсына тән ерекшеліктерін сипаттауға және оны зерттеу әдістеріне жалпы сипаттама беруге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТ

[1] Rashidova M. The concept of discourse in modern linguistics. 2021. Vol. 2 No. 07: rjai. DOI: <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/D28MF>.

[2] Кенжеқанова К.Қ. Саяси дискурстың прагмалингвистикалық және когнитивтік компоненттері (қазақ тіліндегі мерзімді басылымдар материалдары бойынша). Философия (PhD) докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2015. – 187 б.

[3] Койлыбаева Р.К., Жунисова М.А. Отбасы дискурсына тән негізгі белгілер //Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы, “Филология ғылымдары сериясы”. –2020. –№2 (72). – ББ.202-206.

[4] Приходько А.Н. Таксономические параметры дискурса / А.Н. Приходько // Язык. Текст. Дискурс: научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / под ред. проф. Г.Н. Манаенко. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2009. – Вып. 7. – С. 22-30.

[5] Moeschler J. & Reboul A. « Pragmatique du discours : dix ans après », Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Philologia, 2009. LIV, 4. PP. 5-28.

[6] Есенова Қ.Ө. Медиалингвистика: мерзімді баспасөз тілін зерттеудің прагматикалық аспектісі. – Алматы, 2015.

[7] Al-hindawi Fareed, D.Saffah. Pragmatics and Discourse Analysis. Journal of Education and Practice. 8. 2017. PP.93-107.

[8] Магидова И. Теория и практика прагмалингвистического регистра английской речи : дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1989. –С. 383.

[9] Cutting J. Pragmatics and Discourse. London: Routledge, 2008.

[10] Jucker Andreas H. Chapter 9: Pragmatics and Discourse. In: Brinton, Laurel J; Bergs, Alexaner. The History of English/Historical Outlines from Sound to Text. Berlin: De Gruyter, 2017, 165-184. DOI 10.1515/9783110525281-009.

[11] Мәмет С. Ар алдында. – Астана: Елорда, 2002. – 280 б.

[12] Семенова, Е. В. Лингвопрагматический аспект изучения семейного общения: причины коммуникативных неудач// В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. –2013. – № 8 (31). – 36-42 с.

[13] Аймауытов Ж.. Алты томдық шығармалар жинағы. Романдар. Құрастырған Н. Қуантаев. – Алматы: Ел-шежіре, 2013. –384 б.

[14] Момышұлы Б. Ұшқан ұя. – Алматы: Өнер, 2008. – 248 б.

REFERENCES

[1] Rashidova M. The concept of discourse in modern linguistics.,2021. Vol. 2 No. 07: rjai. DOI: <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/D28MF>.

[2] Kenjeqanova K.Q. Saiasi diskurstyñ pragmalıngvıstıkalyq jäne kognıvtık komponentterı (Pragmalınguıstıc and cognitive components of political discourse) qazaq tılındeđı merzımdı basylymdar materialdary boıynşa. Filosofia (PhD) doktory ğylymi дәреjesın alu üşın daiyndalğan disertasia. Almaty, 2015. 187 p. [In Kaz.]

[3] Koilybayeva R.K., Junissova M.A. Otbasy diskursyna tän negızgı belgiler (The main characteristics of the family discourse) // Abai atyndağy QazĪPU habarşysy, “Filologia ğylymdary seriasy”, 2020. №2 (72). PP.202-206. [In Kaz.]

[4] Prihōdko A.N. Taksonomicheskie parametry diskursa (Taxonomic parameters of discourse) // İzyk. Tekst. Diskurs: nauchnyi äľmanah Stavropōlskogo otdelenia RALK / pod red. prof. G.N. Manaenko. Stavropōl: İzd-vo SGPI, 2009. Vyp. 7. PP. 22-30. [In Rus.]

[5] Moeschler J. & Reboul A. « Pragmatique du discours : dix ans aprēs », Studia Universitatis Babes-Bolyai, Philologia., 2009. LIV, 4. PP. 5-28.

[6] Esenova K.O. Medialıngvıstika: merzımdı baspasōz tılın zertteudıñ pragmatıkalyq aspektısı (Medialınguıstıc: the pragmatic aspect of learning the language of periodical printing). Almaty, 2015. [In Kaz.]

[7] Al-hindawi Fareed & D.Saffah. Pragmatics and Discourse Analysis. Journal of Education and Practice. 8, 2017. PP.93-107.

[8] Magidova İ. Teoria i praktika pragmalıngvıstıcheskogo registra anglıskoi rechi (Theory and practice of the pragmalınguıstıc register of English speech): dis. ... d-ra filol. nauk. M., 1989. PP. 383. [In Rus.]

[9] Cutting J., Pragmatics and Discourse, London: Routledge, 2008.

[10] Jucker, Andreas H. Chapter 9: Pragmatics and Discourse. In: Brinton, Laurel J; Bergs, Alexaner. The History of English/Historical Outlines from Sound to Text. Berlin: De Gruyter, 2017, 165-184. DOI 10.1515/9783110525281-009.

[11] Mämet S. Ar aldynda (In front of conscience). Astana: Elorda, 2002. 280 p. [In Kaz.]

[12] Semenova E. V. Lıngvopragmatıcheskı aspekt izuchenıa semeınogo obşenia: prıchıny kōmunkatıvnyh neudach (Lınguopragmatic aspect of the study of family communication: causes of communicative failures) // V mire naukı i iskustva: voprosy fılologıı, iskustvovedenıa i kōlturologıı, 2013. (8 (31)). PP. 36-42. [In Rus.]

[13] Aımauytov J. Alty tomdyq şyğarmalar jınağy (Six volumes of works). Romandar. Qūrastyrğan N. Quantaev. Almaty: El-şejire, 2013. 384 p. [In Kaz.]

[14] Момышұлы Б. Ұшқан ұя (Flying nest). Almaty: Өнер, 2008. 248 p. [In Kaz.]

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СЕМЕЙНОГО ДИСКУРСА

*Койлыбаева Р.К.¹, Жунис М.А.², Умбетбекова К.М.³

¹магистр филологии, КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан,

² к.ф.н, профессор, КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан,
³ лектор, преподаватель, Алматинский технологический университет,
Алматы, Казахстан,
*¹e-mail: 007_raushan@mail.ru,
²e-mail: zhmaira_71@mail.ru,
³e-mail: Umbetbekova57@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы дискурса и прагматики на основе изучения работ различных ученых. Определен семейный дискурс и описаны его особенности. Кроме того, рассматриваются виды локутивных, иллокутивных и перлокутивных речевых актов, которые показывают прагматический потенциал семейного дискурса, в качестве примеров приводятся отрывки из семейного дискурса, характеризующие их употребление. Цель статьи – выявить признаки, характеризующие прагматику семейного дискурса. Задачи для достижения поставленной цели: определить понятие «семейный дискурс», рассмотреть виды речевых актов и их функцию в семейном дискурсе. Научная значимость исследования заключается в разработке теоретических дополнений к работам по теории дискурса, социолингвистике и когнитивной лингвистике. Практическая значимость заключается в том, что результаты исследования могут быть использованы при разработке лекций по спецкурсам, таким как: «Теория дискурса», «Социальная лингвистика», «Когнитивная лингвистика», при составлении учебно-методических комплексов, при написании курсовых и дипломных работ. Методология исследования включает аналитический обзор научных трудов в рамках теории дискурса, посвященных определению прагматики дискурса. Основные результаты исследовательской работы: выявлено то, что прагматика семейного дискурса реализуется в определенных коммуникативных ситуациях и с помощью речевых актов. Ценность проведенного исследования: в современную эпоху глобализации возрастает социальная роль семьи в обществе. Для сохранения национального самосознания в семье очень важно установление коммуникативной ситуации, то есть семейного дискурса между членами семьи. Человек может выразить свои желания, пожелания, намерения только в общении. Сила семьи увеличивается только за счет регулирования повседневных отношений, то есть за счет обсуждения и согласования семейных вопросов. В нашей работе семейный дискурс рассматривается как тип дискурса, возникающий из бытовых ситуаций, личных событий и интересов, характеризующийся коммуникативно-прагматическими параметрами.

Ключевые слова: дискурс, семейный дискурс, прагмалингвистика, речевые акты, локутивный акт, иллокутивный акт, перлокутивный акт, эксплицитная интенция, имплицитная интенция.

PRAGMATIC ASPECT OF FAMILY DISCOURSE

*Koilybayeva R.,¹ Zhunis M.,² Umbetbekova K.³

*¹ Master of Philology, Abai Kazakh National Pedagogical
University, Almaty, Kazakhstan,

² Candidate of Philology, professor, Abai Kazakh National Pedagogical,
Almaty, Kazakhstan,

³ Lecturer, teacher, Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan,

*¹e-mail: 007_raushan@mail.ru,

²e-mail: zhmaira_71@mail.ru,

³e-mail: Umbetbekova57@mail.ru

Abstract. This article discusses issues of discourse and pragmatics based on the study of the works of various scientists. Family discourse is defined and its features are described. In addition, the types of locutionary, illocutionary and perlocutionary speech acts that show the pragmatic potential of family discourse are considered and fragments from family discourse characterizing their use are cited as examples. The purpose of the article is to identify signs that characterize the pragmatics of family discourse. Tasks to achieve this goal: to define the concept of "family discourse," to consider the types of speech acts and their function in family discourse. The scientific significance of the study lies in the development of theoretical additions to works on the theory of discourse, sociolinguistics and cognitive linguistics. The practical significance lies in the fact that the results of the study can be used in the development of lectures on special courses, such as: "Theory of discourse," "Social linguistics," "Cognitive linguistics," in the preparation of educational and methodological complexes, in writing coursework and thesis. The research methodology includes an analytical review of scientific papers within the theory of discourse devoted to the definition of the pragmatics of discourse. The main results of the research work: it was revealed that the pragmatics of family discourse is implemented in certain communicative situations and with the help of speech acts. The value of the study: In the modern era of globalization, the social role of the family in society is increasing. To preserve national identity in the family, it is very important to establish a communicative situation, that is, family discourse between family members. A person can express his wishes and intentions only in communication. The strength of the family increases only by regulating everyday relationships, that is, by discussing and coordinating family issues. In our work, family discourse is seen as a type of discourse arising from domestic situations, personal events and interests, characterized by communicative-pragmatic parameters.

Keywords: discourse, family discourse, pragmalinguistics, speech acts, locutionary act, illocutionary act, perlocutionary act, explicit intention, implicit intention.

Статья поступила 18.07.2022